

ЕФЕКТЪТ НА ПЕПЕРУДАТА, ЗАКОНЪТ ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОСИГУРЯВАНЕТО НА ПСИХОЛОГИЧЕСКА БЕЗОПАСНОСТ В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА

Красимир М. Марков

THE BUTTERFLY EFFECT, THE LAW ON PRE-SCHOOL AND SCHOOL EDUCATION AND PROVIDING PSYCHOLOGICAL SAFETY IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Krasimir M. Markov

ABSTRACT: Viewing is the problem of chaos in the education system and the acute need to provide psychological safety of teachers.

KEYWORDS: chaos theory, educational environment in pre-school and school education, psychological safety.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-82/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Когато Рей Бредбъри пише през 1952 г., своя разказ „Гръмна гръм“ описва ситуация, при която смъртта на една пеперуда от далечното минало променя света на бъдещето. Разказът използва смисъла на една поговорка „Когато в дъждовните гори на Амазония една пеперуда размаха крилца – тя предизвиква ураган в Мексико“. Всъщност и в двата случая се описва чувствителната зависимост от началните условия, когато промяна на параметър в нелинейни системи може да доведе до големи разлики в по-късни състояния. Тази зависимост е описана за първи път като теория на хаоса от Анри Пуанкаре през 1890 г. Съвременната наука физика коментира две теории на хаоса – обща теория на хаоса и теория на квантовия хаос. През 1963 г. Едуард Лоренц, американски математик и метеоролог, предлага идеята за странния атрактор и фактически формулира термина „Ефект на пеперудата“. Независимо че съществуват две теории на хаоса във физиката от чисто психологическа гледна точка различията в тях са без значение. За психологията е важно, че те обосновават съществуването на закони, които дори хаосът не може да разруши. Освен това съществува обединяващо двете теории понятие, наричано „чувствителност към началните условия“, което лежи в основата на описания ефект и гласи „и най-малкото отклонение от началните условия може да доведе до огромни различия в резултата“.

Използвам този ефект, за да коментирам някои проблеми свързани с обнародвания в ДВ, бр. 79 от 13.10. 2015 г. Закон за предучилищното и училищно възпитание [6], от гледна точка на разглеждането му като начално условие и последвалия хаос в образователната система на началното и предучилищното възпитание, и в тази връзка да се спра на доста по-значимия проблем, свързан с някои възможности за осигуряване на психологическа безопасност в образователното пространство, и най-вече как създадените от Закона проблеми водят до съответното психично напрежение в учителите и има ли възможност те да бъдат подготвени предварително за подобни ефекти.

Новият закон за предучилищното и училищното възпитание беше работен в продължение на много години, но независимо от това с появяването си породиха много проблеми. Един от основните проблеми е, че подобен закон трябва да бъде осигурен със съответстващите допълнителни документи и приложения, за да може той да работи в указаното начало на учебната година. В случая при приемането на закона в Министерството на образованието и

науката не бяха одобрени и приети стандартите за осъществяване на самото обучение и в резултат на което се създаде хаос с разработването и отпечатването на съответните учебници. Това създаде високо напрежение сред учителите. При това очевидно самият закон обслужва определени лобистки интереси като тези на частните издатели на учебници чрез финансирането им и разрешението на неправителствени организации да дават педагогическа квалификация след лицензирането им от Министерство на образованието и науката. Като добавим и недомислиците от типа на това, че в Наредба 4 в Министерство на здравеопазването [4] се изисква учителите да предоставят на директора до 30.09.2017 г., медицински документ, с който се удостоверява тяхното психично здраве, а новопостъпващите учители трябва да представят документ за медицински преглед до 3 месеца преди назначаването им на работа. Тази Наредба на Министерството на здравеопазването е на основание на влезлия в сила Закон за предучилищното и училищното образование. Като сложим като допълнителен фактор липсата на учители, като само за 2016 г. от пенсионираните 9000 учители, 3000 са се върнали в системата на работа. Съществен проблем е и проблемът с бюрократизацията на образователната система. От непрекъснато попълване на бланки, точки и т.н., на учителя на му остава време за реална работа с учениците. Оказва се, че към учителя има само изисквания, а той няма никакви права. Това позволи да се засили изключително много и броят на агресивните прояви от страна на ученици към учители. След приемането на закона Секцията по Педагогика и психология при Съюза на учените в България написа декларация до Председателя на Народното събрание, Президента на Република България, Министър-председателя, Министъра на образованието и науката, Председателя на Комисията по образованието и науката в Народното събрание и до всички парламентарни групи, с която се изискваше да бъде спряно прилагането на Закона за предучилищното и училищното образование, поради неговата незакономерност и несъстоятелност. Основанията за това бяха, че всъщност законът създава условия за унищожаване на българското средно образование, най-малко от гледна точка с употребата на фундаментални понятия като възпитание, образование, обучение, необосновано е подменено предучилищното възпитание с предучилищно образование, което следва и логиката на закона, където понятието възпитание се заменя с компетенции. Възможността училищата сами да съставят свои учебни планове за съответния клас, да разпределят учебната програма и да определят учебните предмети ще създаде допълнителен хаос в системата на образованието, тъй като няма да се осигури единна подготовка и равнопоставеност на детето в българското училище. Това впоследствие ще рефлектира определено и върху състоянието на висшето образование в България. Под съмнение е и новата система за атестиране на учителите, която всъщност дава основание на неспециалисти от така наречените обществени съвети да дават оценка на учителите.

Ефектът на хаоса, създаден от променените начални условия с новия закон, неминуемо рефлектира върху състоянието на психичното здраве на учителите, а и това, без да обсъждаме допълнително влиянието на делигираните бюджети и на прословутия принцип „парите следват ученика“. Разбира се, много се говори за психичното здраве на учителите, особено в медийното пространство. Тези разговори се случват обикновено, когато някой учител превиши правата си по отношение на учениците. В такъв момент критиката се насочва срещу учителя, но никой не си поставя въпроса „защо?“. Видимо самата система е такава, че бюрокрацията ражда бюрокрация, от което следва изводът, че скоро промяна в статуквото няма да има. Образователните институции на ниво средно образование без значение от тяхната форма на собственост, на практика в България съществуват и функционират, борейки се за оцеляване в условията на конкуренция с подобните организации и при непрекъснато намаляване на броя на обучаемите, поради демографския проблем и миграцията. Това отвлеча активните елементи на системата за образование от реализацията на възложените им от държавата и обществото функции в резултат на което се формират определени заплахи към съществуването на самите институции и на работещите в тях. Това създава заплаха за психичната безопасност в системата за образованието, като тук разбираме не само съвкупността от реални, но и така наречените

хипотетични, включително измислени или внушени, въздействия върху нейните активни елементи, които пряко или косвено нанасят вреда на психическото здраве на участниците в образователния процес и в частност на учителите. Заложените в Наредба 4 на Министерството на здравеопазването [4] изисквания към психичното здраве на учителите поставят някои проблеми, които неотложно трябва да бъдат решени:

- ✓ липсва единна цялостна политика относно психичното здраве на работещите в системата на образованието, тук включително стои и въпросът кой ще издава документа за психично здраве и как то реално ще се удостоверява;
- ✓ липсват конкретни програми за осигуряване на психичното здраве на учителите или така наречената превенция;
- ✓ при планирането на бюджета на училищата няма перо, с което да се осигурява психичната рехабилитация;
- ✓ необходими са законодателни промени, свързани с приемане на наредба за дейността на клиничните психолози по закона за здравето, и на стандарти за работата им в системата на здравеопазването, регламентиране на отговорността и задълженията на отделните министерства, свързани с дейностите по опазване и промоция на психичното здраве на учителите, създаване към Министерството на образованието и науката на мобилна група по превенция на психичните заболявания и промоция на психичното здраве в училищата.

Посочените проблеми опират до идеята за така наречената психологическа безопасност на учителя. Понятието психологическа безопасност в литературата [1] се разбира като съхраняване на психологическата цялост на индивида и формиране у него на чувство за удовлетвореност от настоящето и увереност в бъдещето, подкрепени с усещането за защитеност на основните интереси и ценности и за успешна интеграция в обкръжаващата действителност. И. Баева [2] обособява понятието „психолого-педагогическа безопасност“ и я определя като състояние на защитеност от психологическо насилие, удовлетворяване на основните потребности в личностно доверителното общуване, като в резултат на изследване твърди, че психолого-педагогическата безопасност е едно от условията, отключващи позитивните възможности за психично и професионално развитие на всички субекти на образователния процес. Тази идея се доразвива от Л. Гаязова [3], която се спира на проблема за комплексната безопасност в образователното учреждение и образователното пространство като цяло. Нейната идея е да се разглежда безопасността в образователното пространство като: „такова състояние на организационните, пространствено-предметните и социалните аспекти на образователната сфера, което освен осигуряване на живота и здравето на субекта на образование се явява необходимо условие за успешното развитие и формиране на неговата личност и осигурява правната, социалната, психологическата и информационната защитеност на обучаемите, педагозите и родителите.“ Тези идеи ни навяват на мисълта, че осигуряването на психологическата безопасност на участниците в образователния процес, и в частност на учителите, на практика пряко зависи от наличните и потенциални заплахи, произтичащи от обществените изисквания към сферата на образованието и неговата икономическа, технологична и информационна обезпеченост. Ако се върнем към разгледаните по-горе проблеми, произтичащи от Закона за предучилищното и училищното образование, видимо тези заплахи към психичното здраве на учителя стават все повече. Освен предложените мерки на законова основа, бихме могли да предложим идеята на С. Яблочников [5], свързана с определена схема, водеща до психологическа безопасност на учителите.

На първо място трябва да разберем, че ефективната дейност на човека във всяка една система, в това число и в образователната, способства за формиране на така нареченото пространство на безопасност, в което той съществува и което той приема като някакъв еталон.

На второ място това дава възможност на човека да се чувства комфортно, най-напред чисто психически като удовлетворява своите потребности, своите потребности от общуване с другите хора, които не се отнасят към него с неприязън и агресия.

Актуалността на проблема за осигуряване на безопасност на човека, в това число и на неговата психологическа безопасност, се определя от много фактори, чисто техногенни, природни, социални и т.н., водещи така или иначе до разрушаване на привичните стереотипи на поведението, като включим и факта, че съвременният човек се сблъсква с изключително увеличен обем от съхраняване и преработване на информация с формирането на огромен информационен поток и общо ускоряване на темповете на живот. Всичко изброено води до нарушаване на обичайните условия на живот и формира потребност от безопасност и защитеност от неблагоприятните въздействия. Във връзка с това в психолого-педагогическата литература изследванията, които са посветени на изучаването на психологическата безопасност на личността, вече се разглеждат като самостоятелно научно направление. В този смисъл безопасността на образователното пространство трябва да се разглежда като необходимо условие, осигуряващо психичното здраве на всички активни участници в образователния процес. Това налага да се спрем на предложените от И. Баева, С. Яблочников и др. критерии, нива и компоненти в йерархичната структура на психологичната безопасност на човека [5]:

- ✓ като основен критерий на психологическа безопасност се приема цялостната физическа структура на човека, съответстваща на основните норми на стабилно функциониране на организма;
- ✓ следваща по значимост се явява групата от критерии, отнасяща се до индивидуално психологичното ниво, тук са такива критерии като – адекватност на отразяването на външния свят и отношението към него; ниво на защитеност на психиката; степен на адаптивност на функционирането ѝ; степен на защитеност на съзнанието на човека от различен тип манипулационни въздействия;
- ✓ личностно йерархично ниво на критериите – съответства на особеностите на преживяването на социалните трусове, физическото и психическото насилие, възникващи като следствие на конкретни събития и поведенски актове, носещи заплаха за собствената безопасност или безопасността на близък човек.

В заключение на коментара бихме могли да открием три основни аспекта на разглеждания проблем:

Първо – системата на образованието не съществува в изолирана среда, тя пряко зависи от състоянието на държавата с всички нейни елементи като икономика, здравеопазване, право и т.н. Доколкото образователната система е открита динамична система, тя си има своята сложна организация и структура. Опитвайки се на тази структура да осигурим пълна прозрачност, не отчитаме опасността, която вече започна реално да се реализира, самата система да се разпадне, а отделни нейни елементи да се интегрират в други системи (в частност НПО), които имат аналогични функции и цели;

Второ – проблемът за психологическата безопасност в сферата на образованието е относително нов проблем в психологическата наука, чиито теоретически основи не са достатъчно добре разработени и съответно не са проведени и достатъчно практически изследвания. Това обаче не омаловажава неговата значимост, отчитайки, че подобни проблеми в други организации със стресово натоварване като армия, полиция и т.н. имат разработена основа и механизъм за реализация;

Трето – най-накрая би трябвало да се разбере, че разработването на един или друг документ, касаещ социални проблеми и в частност системата на образованието, би трябвало да изхожда не само от тясно партийни интереси или от наблюдения в една или друга система на образованието. Тук важното е, да се отчетат както традициите на българската образователна система, така и да се проведат необходимите педагогически експерименти преди прилагането на едно или друго „нововъведение“ в образователната среда.

В резултат на подобни проблеми в нашето общество в последно време преобладава тенденцията, дейността на отделните хора или на цели социални групи да бъде насочена изключително към процеса на успешно оцеляване в условията на агресивна и динамична външна среда. Оказва се, че болшинството от елементите в структурата на обществото, в това

число и в системата на предучилищното и училищното образование, в някаква степен се намират в конфликт една с друга, вместо да се осигуряват взаимно съгласувани действия, насочени към постигането на общи глобални цели. Това от една страна е сериозна заплаха за обществото и държавата като цяло, а то само по себе си влияе на нивото на осигуряване на психологическа безопасност, в частност и в сферата на образованието.

References:

1. Baeva, I. A. Psihologiya bezopasnosti kak teoreticheskaya osnova gumanitarnayh tehnologiy v sotsialnom vzaimodeystvii. (Psychology of Security as a Theoretical Basis of Humanitarian Technologies in Social Interaction) SPb.: Izd. Gertsen, 2007
2. Bayeva, I. A., S. V. Tarasova. Bezopasnaya obrazovatel'naya sreda: psikhologo-pedagogicheskiye osnovy formirovaniya, soprovozhdeniya i otsenki. (Safe educational environment: psychological and pedagogical basis of formation, support and evaluation) SPb.: Izd. LOIRO, 2014
3. Gayazova, L. A. Obespecheniye kompleksnoy bezopasnosti obrazovatel'noy sredy i yeye psikhologicheskoye soprovozhdeniye (Ensuring the integrated security of the educational environment and its psychological support)/Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. I. Gertsena. – Vyp. № 142, 2011
4. Naredba 4 na Ministerstvo na zdraveopazvaneto, (Regulation 4 of the Ministry of Health) DV., br. 86 ot 01.11. 2016 g.
5. Yablochnikov, S. A., I. O. Yablochnikova. Psikhologicheskaya sostavlyayushchaya bezopasnosti sistemy obrazovaniya. (Ensuring the integrated security of the educational environment and its psychological support) ESJ „Lichnost' v menyayushchemsya mire: zdorov'ye, adaptatsiya, razvitiye“. Br. 3, 2015
6. Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie, (Law on pre-school and school education) DV., br. 79 ot 13.10. 2015 g.

*Prof. DSc Krasimir Markov
Department of Pedagogy and Management of Education
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
kr.markov@shu.bg*